

Ministerie van Economische Zaken,
Landbouw en Innovatie

AUDIT PROJECT GRENSMAAS

Terug naar de Grensmaas

ADVIES EN HERIJKING VAN HET GRENSMAASPROJECT
N.A.V. AANVULLENDE VOORSTELLEN CONSORTIUM
GRENSMAAS

September 2011

AUDIT PROJECT GRENSMAAS

Terug naar de Grensmaas

ADVIES EN HERIJKING VAN HET GRENSMAASPROJECT
N.A.V. AANVULLENDE VOORSTELLEN CONSORTIUM
GRENSMAAS

Auditteam:

Bart Peters
Wouter Helmer
Jos Rademakers
Alphons van Winden
Jessica Reker

September 2011

Inhoud

1	Inleiding	3
2	Oorspronkelijke Grensmaasfilosofie	5
3	Eerdere concessies aan de kwaliteit van het plan	7
4	Analyse en advies	9
5	Beoordeling kwaliteitscriteria voorstellen	13
	<i>Bijlage</i>	15
	Chronologie van de planvorming en kwaliteitsconcessies in het project	

1 Inleiding

Deze audit van het ‘project Grensmaas’ is gemaakt naar aanleiding van financiële problemen die momenteel rond het project spelen. Met de actuele situatie op de grindmarkt blijkt het project in zijn huidige vorm en uitvoeringsconstructie financieel niet houdbaar. Door het Consortium Grensmaas is daarom een reeks aan voorstellen gedaan om de verliessituatie van het project te verminderen.

In eerdere fasen van het project zijn telkens kwalitatieve concessies gedaan die hebben geleid tot meer grindwinning en verschraving van het project ten opzichte van de oorspronkelijke doelstellingen. Hierdoor lijkt het project steeds meer verwijderd geraakt van het eindbeeld dat jarenlang zowel bestuurlijk als ambtelijk naar de streek is gecommuniceerd. Om die reden is vanuit het ministerie van EL&I aan het kwaliteitsteam Grensmaas gevraagd om een bredere beoordeling en herijking van de actuele situatie uit te voeren. Wat hebben de aanpassingen uit het verleden al betekend en hoe moeten de nieuwe concessievoorstellen vanuit het Consortium Grensmaas in dat licht beoordeeld worden?

DOEL Via een deskundigenoordeel tot aanbevelingen komen die richting geven aan de aanpak van het Grensmaasproject, specifiek in relatie tot de nieuwe aanpassingsvoorstellen vanuit het Consortium Grensmaas.

Auditteam

Om deze audit voldoende inhoud te geven is vanuit het kwaliteitsteam Grote Rivieren van het ministerie van EL&I een aantal specialisten gevraagd een analyse te geven. Het gaat om mensen die al geruime tijd specifiek bij de Grensmaas betrokken zijn, vaak al sinds de start van het project Grensmaas rond 1990. Ze zijn inhoudelijk ingewerkt in de details van het project, de veranderingen door de tijd heen en het verhaal dat steeds naar de streek toe is uitgedragen. Daarnaast zijn ze goed bekend met het karakter van de Grensmaas en de gevolgen van bepaalde ingrepen voor het eindresultaat en het functioneren van een grindrivier in al zijn facetten (rivierkundig, landschapsecologisch, morfologisch en maatschappelijk).

Integraliteit: *Uitvoering van de belangrijkste doelstellingen (natuurontwikkeling, delfstofwinning en hoogwaterveiligheid, economie) in een evenwichtige samenhang.*

De grote kracht van het project Grensmaas is altijd het integrale karakter van het project geweest. In de beginperiode waren dit vooral natuurontwikkeling en een nieuwe manier van delfstofwinning, rond 1995 werd hoogwaterveiligheid hierin prominenter. Daarnaast kan een nieuwe economische ontwikkeling voor het Grensmaasgebied als vierde pijler worden geformuleerd.

Natuurkwaliteit: *Natuurkwaliteit van het Grensmaasproject betekent dat met de ingrepen wordt aangesloten bij de natuurlijke kenmerken en processen van de Grensmaas als grindrivier.*

Praktisch betekent dit dat het project het oorspronkelijke grindlandschap met bij behorende processen in de juiste verhoudingen wil herstellen, door de inzet van delfstofwinning. Bijzondere en karakteristieke flora en fauna reageren hier snel op en keren op eigen kracht terug.

2 Oorspronkelijke Grensmaasfilosofie

Van nature is de Grensmaas een grindrivier met brede grindoevers en een brede, ondiepe bedding die zich lokaal ook verlegt. Door het vastleggen van de Grensmaas met lengtedammen en kribben rond 1850 is de bedding sterk versmald en is de rivier zich enerzijds gaan insnijden en anderzijds haar omringende landschap steeds verder gaan ophogen met kleilig materiaal. Het beeld van een diep verzonken, smalle Grensmaas werd daarnaast nog versterkt door grindwinningen in de eerste helft van de 20e eeuw in de bedding zelf.

Kern van het plan Grensmaas is het terugbrengen van de oorspronkelijke, brede grindrivier door een innovatieve koppeling aan grindwinning en hoogwaterbestrijding. Door het weggraven van de kleilaag en de oppervlakkige winning van een beperkt deel van het onderliggende grind kunnen de proporties van de oude grindrivier blootgelegd worden. Er ontstaat een breed grindrivierenlandschap met ruimte voor de rivier om zand en grind te transporteren en een gevarieerde morfologie te vormen, vergelijkbaar met rivieren die we momenteel alleen nog uit het buitenland kennen. Om dit bijzondere grindlandschap te realiseren moet grindwinning zo plaatsvinden dat de natuurlijke gradiënten tussen hoog en laag terugkeren en morfologische processen van grind, zand en water weer optimaal kunnen optreden.

Een beeld met natuurlijke gradiënten dat kan ontstaan na grindwinning.

De nieuwe manier van grindwinning leidt enerzijds tot het herstel van het rivierenlandschap, maar er ontstaat tegelijkertijd meer ruimte voor een veilige waterafvoer. Het project haalt op de meeste plaatsen ruimschoots de gestelde veiligheidsdoelstelling van 1/250.

Wat achterblijft zal bovendien tot nieuwe economische impulsen in het Grensmaasgebied leiden, met name op toeristisch-recreatief gebied. Belangrijke voorwaarde in het project is daarom vanaf het begin de vrije toegankelijk geweest, weliswaar zonder harde infrastructuur in de natuurgebieden zelf. Het toekomstige gebied zal open staan voor wandelen, kanoën, vliegvissen, pootje baden op het grind en tal van andere activiteiten; aan de randen kan ook gefietst en gemotoriseerd gerecreëerd worden. Met het ontstaan van een aansprekend natuurgebied ontstaan ook nieuwe mogelijkheden voor de lokale economie van omliggende dorpen en steden, een ontwikkeling die nu al langzaam op gang is gekomen.

Het actuele beeld van een smalle, verdiepte Grensmaas bij Borgharen.

3 Eerdere concessies aan de kwaliteit van het plan

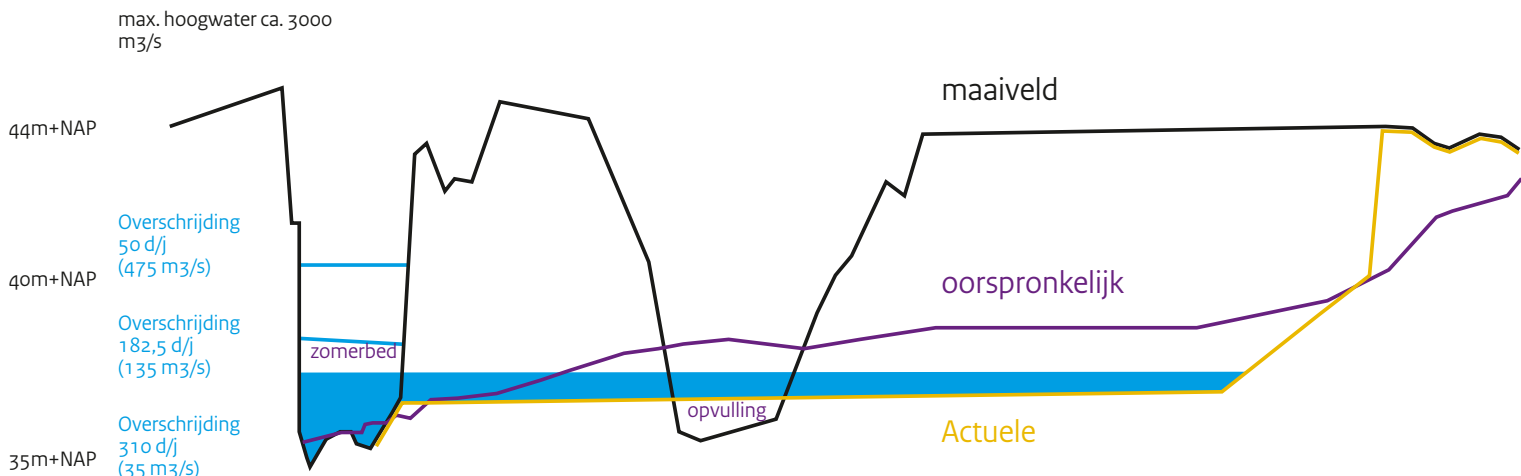
Het planproces van de Grensmaas kenmerkt zich door een lange reeks aan planvarianten (meer dan 20 sinds 1990!) en een nog langere serie inhoudelijke aanpassingen en veranderingen. In bijlage 1 wordt een overzicht geschetst van de belangrijkste momenten in het planproces en de belangrijkste inhoudelijke concessies die van invloed zijn geweest op de uiteindelijke kwaliteit van het eindresultaat.

Als rode draad door het plantraject loopt het steeds meer onttrekken van grind aan het systeem en het laten vervallen van minder lucratieve of kostbare planonderdelen, met als doel het project volledig budgetneutraal te maken¹. Hierbij lag de nadruk op het steeds meer winnen van grind op 'makkelijk winbare' locaties (kleibergingen, grote grindarealen) en juist minder op de dure, meer complex locaties (kleine winningen, combinaties met saneringen). De oorspronkelijke subtiliteit van het ontwerp, waarin terreindelen op allerlei hoogtes elkaar afwisselden ging daardoor verloren en werd vervangen door een ontwerp met terreinen die of hoog (onvergraven natuur, sommige kleibergingen) of laag (stroomgeulverbreeding, enkele kleiberging) lagen. Het tussenniveau (met name in de vorm van grindige weerdverlagingen) verdween goeddeels.

Het overzicht van bijlage 1 toont dat in dit traject al vrijwel alles is geprobeerd om de opbrengsten van het project te maximaliseren en de kosten te minimaliseren. Verschillende voorstellen van het Consortium Grensmaas zijn inhoudelijk dan ook niet nieuw, maar worden in een nieuwe ronde wederom naar voren gebracht.

¹ De totale hoeveelheid te winnen grind bleef weliswaar relatief gelijk, maar het grind werd steeds meer gewonnen op een kleiner aantal locaties, waardoor daar veel grind verloren ging, terwijl elders veelbelovende locaties helemaal vervielen of in onvergraven gebied werden omgezet.

Vergelijking tussen het oorspronkelijke plan 'Groen voor Grind' en het actuele uitvoeringsplan voor de locatie Itteren.

De gevolg van de verschillende concessieronden was een steeds verder kwalitatief uitgekleeft project. Vooral het bijna volledig verdwijnen van het niveau 'weerdverlaging' - het niveau van gemiddelde en hoger gelegen grindmilieus - over grote delen van het project heeft belangrijke negatieve gevolgen voor de kwaliteit van het eindplaatje. In plaats van een grindlandschap dat grote delen van het jaar vrij toegankelijk is, zullen locaties als Itteren en Koeweide het merendeel van het jaar volledig onder water staan. Ook andere locaties hebben veel moeten inleveren door extra grindwinning, door verlaging van kleibergingen (bijv. Koeweide, Geulle) of juist door het achterwege blijven van herinrichting of grindwinning (bijv. Nattenhoven, Urmond, Elba).

Natuurdoelstellingen worden ook volgens de criteria uit het Programma van Eisen niet gehaald (het gaat dan om met name om specifieke verhoudingen tussen ecotopen; zie MER 2003) en het eindbeeld sluit op verschillende locaties niet meer aan bij wat er jarenlang naar de streek toe is gecommuniceerd. De recente weerstand vanuit de streek rond de locatie Itteren moet ook in dit licht gezien worden. In plaats van een toegankelijk grindlandschap zal hier een grote waterplas ontstaan, die niet of nauwelijks meer droogvalt.

CONCLUSIE

Onder druk van volledige budgetneutraliteit heeft het project Grensmaas sinds 1996 te maken gehad met een reeks van inhoudelijke concessies aan de kwaliteit en de integraliteit van het project. Vooral in latere fasen van de planvorming is te éézijdig gestuurd op budgetneutraliteit, uitvoeringsconstructie en planning van het project.

Hierdoor is het project op veel locaties ver afgedreven van de oorspronkelijke plangedachte en het eindbeeld dat jarenlang naar de streek toe is gecommuniceerd. Niet alleen de hoofddoelstelling van natuurontwikkeling heeft hieronder te leiden gehad, maar ook de toekomstige economie van het Grensmaasgebied, toekomstig sediment- en morfologisch beheer en toekomstige terreinbeheerkosten. Het besef dat overmatige concessies aan de kwaliteit van het project gevolgen hebben voor de toekomstige economie en leefbaarheid van het gebied wordt onvoldoende gevoeld.

Concessies werken cumulatief. De effecten van de concessies zijn niet tijdelijk, maar hebben blijvende gevolgen voor de kwaliteit van het gebied en het morfologisch gedrag van de rivier.

Uit de ervaringen van het auditteam met het project komt het beeld naar voren dat met het verminderen van de landschapsecologische kwaliteit van het plan ook het draagvlak voor het project is verminderd, zowel in de streek als bij partnerorganisaties. Er lijkt reeds geruime tijd onvoldoende gevoel van urgentie voor de kwaliteit van het eindbeeld en de landschapsecologische poot van het project te bestaan. Er is te veel op proces en te weinig op inhoud gestuurd, waardoor werkelijke integraliteit van het project sterk onder druk is komen te staan.

Kanoën op de Maas bij Urmond

4 Analyse en advies

Meer aandacht voor toekomstige economie

De grote kracht van het Grensmaasproject was naast een combinatie van hoogwaterveiligheid, grindwinning en natuurontwikkeling, vooral ook het aanreiken van een nieuwe economische basis voor het hele Grensmaasgebied. Een goede inhoudelijke uitvoering van het plan is onlosmakelijk verbonden met deze economische ontwikkelingskansen.

Het leidt geen twijfel dat de ontwikkeling van een echte grindrivier in Nederland grote aantrekkingskracht zal hebben op grote groepen mensen en recreanten (een ontwikkeling die in feite al gaande is). Dit zal zich - net als elders - vertalen in de vestiging van nieuwe economie: nieuwe horeca en overnachtingsmogelijkheden, recreatiebedrijven, winkels en ateliers en behoud van (bestaande) voorzieningen. Daarnaast zal de ontwikkeling van het gebied zonder twijfel invloed hebben op het aantrekken van nieuwe bewoners en een verbeterde woningmarkt, ook in relatie met omliggende steden als Maastricht, Geleen en Sittard. Als krimpgebied is een dergelijke ontwikkeling voor Limburg van extra belang.

Dit kan echter alleen als het nieuwe landschap ook daadwerkelijke de kwaliteiten krijgt die van oorsprong aan het project verbonden waren. Hogere grindopbrengsten op korte termijn vormen in dit verband een meervoud aan kosten in de toekomst.

ADVIES Het auditteam adviseert om deze doelstelling weer als **primaat van het project te ontwikkelen**. Het Grensmaasproject en daarmee gepaard gaande overheidsinvesteringen, moeten opnieuw als investering in de economie en kwaliteit van het toekomstige Grensmaasgebied gezien worden, niet om tegenvallers op de grindmarkt op te vangen. Alleen zo zijn investeringen en grootschalige veranderingen in de omgeving verdedigbaar naar de samenleving.

Verminderde grindvraag als pluspunt

De verminderde vraag naar grind biedt in feite nieuwe kansen voor het project. De oplossing moet derhalve niet in het winnen van méér grind gezocht worden, maar juist in het organiseren van een andere uitvoering en het terughalen van de oorspronkelijke doelstellingen. Hierbij kunnen zich kansen voordoen om juist minder grind te winnen en grindige weerdverlagingen te laten zitten die eerder in het planproces verloren zijn gegaan.

Bij deze analyse dringt zich een vergelijking met de uitvoering van de Vlaamse projecten op. Aan Vlaamse zijde zijn met beperkte middelen (enkele miljoenen per deelproject) zeer geslaagde projecten aangelegd (Kerkeweerd, Herbricht, Hochter Bampd), waarbij ook nog eens relatief weinig vermarktbaar grind vrij kwam. Aan Nederlandse zijde hebben we te maken met tekorten van tientallen miljoenen, ondanks een doorgerekend grindverhaal en enkele grote, relatief rendabele grindwinlocaties.

Als de huidige uitvoeringsconstructie financieel niet werkt dient zich de vraag aan of de inzet van middelen in losse, onafhankelijke deelprojecten, niet beduidend goedkoper en effectiever is dan een uitvoering binnen het actuele stramien van een integrale, maar complexe aanpak.

Zo'n nieuwe situatie schept een mogelijkheid voor nieuwe partijen (wellicht weer een rol voor de overheid zelf) om de regie op te pakken. Het project kan in kleinere, goedkopere deelprojecten - met een betere kwalitatieve basis - uitgevoerd worden. Er ontstaat mogelijk per locatie - met reeds aangelegde infrastructuur - een praktisch beter uitvoerbare schaal en planning. Hierbij is een verminderde afhankelijkheid van een fluctuerende grindprijs belangrijk, waardoor een verminderd risico op nieuwe financiële tegenvallers of een nieuwe ronde kwalitatieve concessies ontstaat. De Vlaamse deelprojecten vormen hierbij een aansprekende inspiratiebron.

Actuele winning bij Itterveld

Weerdverlaging bij Kerkeweerd.

Aangepaste planning

De planning van het project moet volgens het auditteam onverminderd gehaald worden. Dit is een harde toezegging aan de streek geweest, maar is ook een verantwoordelijkheid vanuit hoogwaterveiligheid en beloftes van de overheid aan de streek. Elk uitstel betekent dat het gebied langer op slot blijft en dat de economische ontwikkeling van het Grensmaasgebied verdere vertraging oploopt. Hiermee loopt ook het terugverdienen van de investering in het gebied vertraging op.

- ADVIES**
- Het auditteam adviseert niet nog meer grindwinning of een verlenging van de planning toe te staan. Als dit betekent dat de uitvoering niet volgens de huidige constructie kan plaatsvinden dan is dat een ingrijpend, maar wellicht noodzakelijk gevolg.
  - Het auditteam geeft in dat geval mee om het project in kleinere, goedkopere deelprojecten - maar met een betere kwalitatieve basis - uit te voeren.
  - Maak op korte termijn gebruik van de verminderde vraag op de grindmarkt om 'regret-ingrepen' te beperken of aan te passen.
  - Het auditteam adviseert hierin op korte termijn een uitwisseling van gedachten met het Consortium Grensmaas te zoeken, waarbij in gezamenlijkheid en met de kennis van het Consortium, tot aanvullende strategieën en inzichten kan worden gekomen.
  - Het is van groot belang dat locaties die nog goed aansluiten bij de oorspronkelijke inrichtingsfilosofie van Grensmaas (bijv. Vissersweert) hun kwaliteit blijven behouden.

Inhoudelijke bewaking

Het oorspronkelijke doel van het project is gaandeweg op de achtergrond geraakt. De uitvoeringsconstructies, procedures en planningen zijn doel op zich geworden, maar staan tegelijkertijd een goede uitvoering van het project in de weg. Inhoudelijke bewaking van de oorspronkelijke plangedachte en de kwaliteit van het eindbeeld zijn onvoldoende georganiseerd.

De betrouwbare overheid

Er bestaat een belangrijke discrepantie tussen wat momenteel op een aantal locaties wordt aangelegd en het eindbeeld dat jarenlang naar de regio en bewoners is gecommuniceerd. Dit brengt een discussie van 'de betrouwbare overheid' naar boven, die zich ook vertaalt in verminderd draagvlak.

ADVIES Het auditteam adviseert om de bewaking van het eindbeeld weer een prominente plek te geven in het project. Alleen zo kan gewerkt worden aan herstel van draagvlak naar de streek en naar partnerorganisaties (incl. Vlaanderen).

Vlaamse projecten als inspiratie

Tussen 2008 en 2010 zijn aan Vlaamse zijde enkele projecten uitgevoerd die naadloos passen in de oorspronkelijke inrichtingsfilosofie van het Grensmaasproject. De Vlaamse projecten zijn hiermee belangrijke voorbeeldprojecten geworden, ook voor de uitvoering aan de Nederlandse zijde. Natuurorganisaties en overheden kunnen de Vlaamse locaties benutten om nieuw elan te geven aan het uitdragen van een goed inhoudelijk verhaal. Actief communiceren van de inhoudelijke kant van het project is te lang achterwege gebleven. Doordat concessie op concessie gestapeld is, is een gevoel van murwheid ontstaan bij streek en inhoudelijk betrokkenen.

Herstart van actieve communicatie is niet alleen van belang naar de streek en partnerorganisaties toe, maar vergroot ook de legitimiteit waarmee de inhoud van het plan beoordeeld kan worden.

ADVIES Draag actief het vergezicht van het Grensmaasgebied uit, met de Vlaamse projecten als leidend voorbeeld. Hierbij is een open herbezinning van enkele locaties belangrijk voor de geloofwaardigheid.

Proefproject Meers in 2005 (voor de aanleg van drempels).

5 Beoordeling kwaliteitscriteria voorstellen

Het auditteam heeft een aantal kwaliteitscriteria geformuleerd waarop nieuwe planvoorstellen getoetst kunnen worden:

1 Behoud van grind

Streven naar minder onttrekking van grind aan bestaande stroomgeulverbredingen en weerdverlagingen. Er wordt op deze plekken nu reeds te veel grind onttrokken en het opleveringsniveau van de stroomgeulverbredingen is over te grote oppervlakten te laag voor een goede natuurlijke en landschappelijke ontwikkeling en beleving. Het areaal weerdverlagingen is nu reeds te klein voor een evenwichtige ontwikkeling van alle aspecten van een grindrivier.

2 Extra droge grindmilieus

Draag bij aan het vergroten van extra areaal hogere (grindige) weerdverlaging. Maatregelen die bijdragen aan het behoud of het blootleggen van extra hooggelegen grind (zomerdroge weerdverlaging tussen de 500 en 1800 m³/s-lijnen) scoren juist goed voor natuur en landschap van een grindrivier en de toeristisch-recreatieve beleving daarvan.

3 Economische ontwikkelingskansen

Investeer in landschappelijke kwaliteit ten behoeve van toekomstige economische ontwikkeling. Nieuwe voorstellen mogen geen verdere achteruitgang betekenen voor economische ontwikkelingsmogelijkheden voor recreatie en toerisme, het areaal aan toegankelijk natuurgebied en de kwaliteit van het toekomstige landschap als woon- en vestigingslocatie. Bij voorkeur moeten planaanpassingen in dienst staan van die nieuwe economie. Ook het verder onder water zetten van voorheen toegankelijke grindlandschappen, is in dit verband een verslechtering.

4 Aaneengesloten beheergebied

Behoud keten van nieuwe natuurgebieden. Het gebied moet in de toekomst als samenhangend gebied beheerd kunnen worden, waarbij de oorspronkelijke filosofie van herstel van natuurlijke (rivier)processen, natuurlijke begrazing en vrije toegang overeind dienen te blijven.

5 Versterken van rivierprocessen

Streef naar maatregelen die het vrijelijk functioneren van belangrijke natuurlijke hydromorfologische processen versterken.

Behoud het karakter van een vrij afstromende grindrivier, met een actieve morfologie, overstromingsinvloeden en grondwatereffecten. In ieder geval geen maatregelen die het vrijelijk functioneren van belangrijke natuurlijke hydromorfologische processen verstoren of stilleggen.

6 Hogere oplevering van kleibergingen

Stimuleren van meer natuurlijke hoogteligging en gradiënten bij kleibergingen.

Laag afgewerkte kleibergingen - zoals bij Koeweide - passen niet langs een natuurlijke grindrivier. Ze kennen daarnaast belangrijke nadelen voor het rivierbeheer, door een beduidend grotere neiging tot

wilgenbosontwikkeling en als bron van eutroof slib in het systeem. Waar mogelijk dienen kleibergingen meer op de oorspronkelijke hoogtes afgewerkt te worden (zone van stroomdalgrasland en hardhoutoibos).

7 Verbetering draagvlak.

Streef naar vergroting draagvlak door concrete kwalitatieve verbeteringen. Juist vanwege het grote aantal concessies dat al gedaan is, kan een verdere kwalitatieve verslechtering nauwelijks meer goed uitgelegd worden in de streek.

Bijlage

Chronologie van de planvorming en kwaliteitsconcessies in het project.

CHRONOLOGIE VAN HET PROJECT

- **1991** Presentatie van het plan “toekomst van een grindrivier” (concept Stroming), in opdracht van de Provincie Limburg. Tegen de achtergrond van een sinds 1987 vastgelopen discussie over grindwinning in Limburg en veel negatief sentiment hierover. In 1992 werd een convenant door de Provincie en LNV ondertekend om een nieuwe manier van grindwinning te koppelen aan de realisatie van de EHS, het concept “Groen voor Grind”.
- **1992-1996**: Start van de uitwerking van het plan om minimaal 35 milj. ton grind te koppelen aan het herstel van een natuurlijke grindrivier. In deze periode is veel energie vanuit Provincie Limburg en het Wereld Natuur Fonds gestopt in het maatschappelijk uitdragen van de filosofie achter project. Relatief groot maatschappelijk draagvlak was het gevolg.
- **In 1994** ondertekenen Nederland en Vlaanderen een intentieverklaring om de ontwikkeling van de Grensmaas meer in samenhang met elkaar gestalte te geven: plan “Levende Grensmaas”. Belangrijkste doelen zijn natuurontwikkeling, gezamenlijk rivierbeheer en harmonisatie van andere functies (o.a. wonen, recreatie).
- **Na het hoogwater van 1993** adviseert de commissie Boertien in 1994 tot integrale overname van het Grensmaasplan in de hoogwaterstrategie van de Maas. In 1996 wordt hoogwaterbescherming als derde pijler aan het project gekoppeld binnen het nieuwe projectbureau de Maaswerken. Initiatiefnemerschap verschuift steeds meer van de Provincie naar Rijkswaterstaat.
- **In 1998** werd - gekoppeld aan een nieuw ontwerp-streekplan - een MER voor het project opgesteld. Het streekplan werd echter niet vastgesteld omdat er nog te veel onduidelijk was over de financiële consequenties en de praktische haalbaarheid. Bestuurlijk speelde de wens om het project budgetneutraal uit te voeren een prominente rol.
- **In 1998-2001** worden tal van verschillende varianten ontwikkeld, waaronder in 2000 en 2001 het ‘Ruw ontwerp’ en het ‘Voorlopig Ontwerp’. In deze periode worden belangrijke inhoudelijke wijzigingen in het plan doorgevoerd.
- Nederland neemt in deze periode unilateraal het besluit om het project niet samen met Vlaanderen uit te voeren; Nederland wil zelf baas zijn over de planning van het project. Alleen de zogenaamde Boertienlocaties aan Vlaamse zijde (die rivierkundige bottlenecks in de hoogwaterafvoer moeten opheffen) worden met geld van Nederland verder uitgewerkt. Internationale samenwerking raakt op de achtergrond.
- **In 2001** wordt het voorlopig eindplan gepresenteerd. Er werd echter geen overeenstemming bereikt met het Consortium Grensmaas. Om de opbrengsten van het project te vergroten kwam het Consortium met een hele serie eigen varianten met veel extra grindwinning.
- Er wordt een nieuw traject met de streek en het Consortium ingegaan. Grindwinning bij Trierveld (kleiberging) wordt verkleind en in de plaats daarvan wordt de ‘banaan van Koeweide’ in het plan opgenomen, een grote, laag afgewerkte kleiberging.
- Voorlopig Eindplan van 2001 wordt vertaald naar het VKA2003, waarvoor in 2003 een MER wordt opgesteld.

- In 2003 wordt een nieuw ontwerp POL Grensmaas (streekplanaanvulling) gekoppeld aan een nieuwe MER uitgevoerd.
- Vlaanderen wenst niet mee te werken aan een oplossing aan Vlaamse zijde. In plaats daarvan kiest Maaswerken ervoor om enkele hoge drempels in de rivier aan te leggen
- In 2005 wordt het definitieve POL-Grensmaas (streekplan) vastgesteld. Start van de uitvoeringsfase door het Consortium Grensmaas.
- Vanwege de nieuw ontstane economische situatie en ontwikkelingen in de grindmarkt krijgt het Consortium het project financieel niet rond. Er worden nieuwe voorstellen gedaan voor verdere grindwinning en aanpassingen in de planning.

CHRONOLOGIE VAN KWALITEITSCONCESSIES

- In het oorspronkelijke Grensmaasplan “toekomst voor een grindrivier” (1991) zitten al een aantal concessies die belangrijk zijn geweest voor de uitvoerbaarheid van het project. Zo werden hierin een aantal kleibergingen opgenomen. Hierin kon diepere grind worden gewonnen en kon tegelijkertijd de niet vermarktbaar klei worden geborgen. De kleibergingen werden zo gesitueerd en vormgegeven dat ze landschappelijk en rivierkundig weinig nadelen hadden. Ze lagen relatief ver van de rivier in de hogere delen van de overstromingsvlakte en werden afgewerkt op hoogte van het omringende landschap. Ze vormde ze goede uitgangssituaties voor de natuur van weinig overstroomde delen zoals hardhoutoobos en stroomdalgrasland en maakte ze tegelijkertijd het project beter betaalbaar.
- 1992-1996: Uitwerking van het plan binnen het projectbureau Grensmaas (Provincie als trekker). Bestuurlijk en ambtelijk heerst een goed geworteld besef om de integraliteit en kwaliteit van het plan te bewaken.
- De eerste concessies worden gedaan, zoals het lokaal vergroten van kleibergingen en het niet langer ophogen van de zomerbedding op verschillende locaties.
- Op de locaties Geulle en Nattenhoven wordt het grindlandschap omgezet in een kleiberging en ook op Bosscherveld komt een grotere kleiberging.
- 1996-2001: In deze periode zijn onder druk van budgetneutraliteit belangrijke concessies gedaan.
- Zo worden de stroomgeulverbredingen van Itteren en Koeweide drastische vergroot ten koste van drogere grindmilieus en onvergraven natuurgebied (het niveau “weerdverlaging” wordt op grote schaal geschrapt). Deze locaties werden over grote oppervlakten laag afgewekt. Het areaal aan zomerbedverbreding dat normaal gesproken langs rivieren een smalle zone beslaat, werd over een lengte van meer dan 500 m uitgebreid. In feite voldeden de locaties hierdoor niet meer aan de oorspronkelijke filosofie van het project en het beeld dat jarenlang naar de streek toe was gecommuniceerd. In plaats van een zomerdroog grindlandschap zal sprake zijn van een grote natte vlakte die het grootste deel van het jaar onder water staat en niet toegankelijk is.
- In dezelfde periode wordt een aantal kleibergingen aanzienlijk vergroot, terwijl elders aantrekkelijke kleibergingslocaties vervielen (bijv. Nattenhoven). Overblijvende kleibergingen worden groter en daardoor lager afgewerkt.
- Dekgrondberging Geulderveld is omgeruild voor de dekgrondberging Aan de Maas; hierdoor is gebrek aan hydraulische overruimte ontstaan dat wordt afgeschoven op het toekomstig terreinbeheer.
- Locaties Urmond en Nattenhoven worden vergaand versmald.
- Op sanering van enkele stortlocaties achterwege te kunnen laten worden op de locaties Elba en Urmond de verlagingen volledig geschrapt, waardoor deze locaties sterk aan kwaliteit inboeten. Bij Elba wordt het oude grindeiland niet meer hersteld, maar wordt een smalle geul - die vooral een hoogwatereffect moet hebben - om Elba heen aangelegd. De laatste ontwikkeling is dat ook deze geul niet meer doorgaat maar er een hele smalle rivierverruiming aan de rechteroever van de Maas wordt uitgevoerd (op het onvervuilde gedeelte). De verminderde grindopbrengst (t.o.v. de geul om Elba heen) wordt gecompenseerd met een

- uitbreiding van de dekgrondberging Trierveld in de richting van het dorp Schipperskerk.
- 2002: In 2002 wordt daarnaast de aanleg van een sterk verlaagde kleiberging bij Grevenbicht opgenomen (de Banaan) en wordt de winning van Trierveld verkleind. Deze kleiberging krijgt een onlogische vormgeving en een veel te diepe ligging om in de geest van het oorspronkelijke plan te passen. De verwachting is dat dit een natte slibrijke situatie wordt met rivierkundige en landschapsecologische nadelen en beperkte maatschappelijke meerwaarde.
  - Afwerkeisen aan dekgrondbergingen zijn geschrapt (hoogte, substraat, reliëf); enkele problemen worden doorgeschoven van ontwerp/aanlegfase naar beheerfase.
  - Landschappelijk en economisch vergezicht wordt geschrapt (inrichtings- en gebruiksplan Grensmaas), evenals een plan voor een integraal vergezicht op gecombineerd rivier- en natuurbeheer. Deze plannen worden tot op heden als te prematuur beoordeeld.
  - 2003: In de MER van het VKA 2003 wordt expliciet aandacht besteed aan de problemen met kwaliteit en integraliteit die de planaanpassingen zullen opleveren. Ook wordt aangegeven dat het project niet voldoet aan de eigen natuurdoelstellingen (vooral door het kleine areaal aan grindige weerdverlaging). Hieraan worden in het daarop volgende traject geen consequenties verbonden.
  - 2004-2005: Om mogelijk grondwatereffecten op natuur aan Vlaamse zijde tegen te gaan worden tegen aanvankelijke ontwerpadviezen in enkele vaste drempels in de Grensmaas aangelegd. Enkele hoge drempels bij Meers en Kotem zorgen voor opstuwing van de rivier en vergroten de vernattingsproblematiek bij Itteren en Meers. Itteren komt zelfs permanent onder water te staan.
  - 2007: Sinds 2007 sijpelen consequenties van het plan voor met name de locatie Itteren door in de streek en nieuwe weerstand tegen het plan organiseert zich.
  - 2011: Vanwege de nieuw ontstane economische situatie en ontwikkelingen op de grindmarkt krijgt het Consortium het project financieel niet rond. Er worden nieuwe voorstellen gedaan voor nog meer grindwinning en verdere inhoudelijke concessies.

GEVOLGEN VAN DE GEDANE CONCESSIONS

Natuurkwaliteit

Op een aantal grote locaties, zoals Itteren, Geulle, Nattenhoven en Koeweide wordt de gestelde natuurkwaliteit niet gehaald, ook niet volgens het opgestelde Programma van Eisen (hoewel dit al gekenmerkt werd door veel vrijheidsgraden). Verhoudingen tussen natte terreinen (stroomgeul, natte grindbanken) en droge delen (droge grindlandschappen, stroomdalgraslanden, struweelgraslanden) zijn scheefgegroeid. Ook op een aantal andere locaties, zoals Meers, Aan de Maas, Elba en Bosscherveld zijn belangrijke concessies aan de ruimtelijke en natuurkwaliteit gedaan.

Riviermorfologie, rivierbeheer

- Door het weggraven van een te groot areaal aan grind op een te laag niveau (bijv. Koeweide, Itteren), ontstaan grote watervlaktes met relatief traag stromend water. Het karakter van een snelstromende grindrivier verdwijnt. De rivier zal deze locaties willen opvullen met grind, maar dit materiaal is niet voor handen in het systeem. In plaats daarvan neemt de kans op grootschalige sedimentatie van slib sterk toe.
- Het verlaagd aanleggen van kleibergingen met relatief lemig materiaal (bijv. op locaties Geulle aan de Maas, Nattenhoven en Banaan van Koeweide) maakt dat er een niveau en bodemtype achterblijft waarop bosontwikkeling moeilijk te stoppen is. Het stimuleren van oobosontwikkeling op deze manier kan leiden tot verhoogde rivierkundige weerstanden of hoge beheerkosten / terugkerende verstoring van de landschappelijke ontwikkeling (rivierkundige duurzaamheid).

Economische meerwaarde

De economische meerwaarde van het project staat op belangrijke locaties onder druk. Waar het Grensmaasgebied begin jaren '90 onbekend terrein was heeft natuurontwikkeling bijgedragen aan nieuwe economische impulsen.

Het project Grensmaas gaf in zijn oorspronkelijke vorm nieuwe aantrekkingskracht aan Zuidelijk Limburg. Limburg heeft een reëel probleem als aantrekkelijke vestigingsplek en het aantrekken en houden van nieuwe mensen en nieuwe economie. Het Grensmaasproject in zijn oorspronkelijke samenhang zou een landschap achter laten dat zich goed kan meten met beleving van het heuvelland of de historische binnenstad van Maastricht. Daarmee kan aantrekking van nieuwe bedrijvigheid en wonen een impuls krijgen. Door de gedane concessies dreigt deze economische meerwaarde te verdwijnen. Hierdoor dreigt een vergelijkbare problematiek als langs de Midden-Limburgse Maasplassen, waar door het verdwijnen van ruimtelijke samenhang en kwaliteit het moeilijk is nieuwe functies aan te trekken.

A photograph of a person sitting on a rocky riverbank. The person's hands are clasped together, and they are looking down at the water. The water is clear, and the rocks are visible beneath the surface. The person is wearing purple shoes.

COLOFON

Uitgave
Ministerie van Economische Zaken,
Landbouw en Innovatie

Grafische vormgeving
Zeevonk grafisch ontwerp, Den Haag

Fotografie
Bureau Drift, Berg en Dal
Zeevonk grafisch ontwerp, Den Haag

Drukwerk
Vijfkeerblauw

Oplage
20 ex.

Den Haag, september 2011

